

УДК 364:177.72(477)8/12

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-5>

Палилюк Оксана Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Palelulko1980@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

Гуменюк Інна Миколаївна

голова циклової комісії фундаментальних дисциплін, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільського фахового коледжу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
gumenyk.inna2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2443-3938

БЛАГОДІЙНІСТЬ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ЗАСАДА РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні історичні особливості розвитку благодійності в Київській Русі як визначальної засади соціальної роботи в українському суспільстві. Доводиться, що основні форми благодійної роботи в Київській Русі надалі знайшли свій розвиток у соціальній допомозі, а потім у соціальній роботі. Прийняття християнства на Русі князем Володимиром Великим 988 року мало значний вплив на практику підтримки вразливих груп населення.

Благодійність – це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію. Серед основних напрямів соціальної допомоги в Київській Русі IX ст. особливо значне місце належало княжій благодійності. Виходячи з цього, благодійність того періоду можна сформулювати таким чином: «сліпа роздача милостині». Допомога надавалася всім, хто попросить або якось схожий на жебрака. Розслідування образу життя жебраків не тільки не відбувалося, а й заборонялося указами священників. Багатовікові традиції добродійності на Русі сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення.

Ключові слова: благодійність, милосердя, християнство, соціальне забезпечення, князь, суспільство, влада, Київська держава, Русь.

Palyliulko Oksana Mykhailivna

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Psychology and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

Humeniuk Inna Mykolaivna

Head of Cycle Commission of Fundamental Disciplines, Separate Structural Subdivision Kamianets-Podilskyi Professional College of Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

PRINC'ES CHARITY IN KIEVAN RUS AS A MODEL OF THE POPULATION

The article examines the main historical features of the development of philanthropy in Kyivan Rus, as the defining basis of social work in Ukrainian society. It is proven that the main forms of charitable work in Kyivan Rus later found their development in social assistance, and then in social work. The adoption of Christianity in Russia by Prince Volodymyr the Great in 988 had a significant impact on the practice of supporting vulnerable population groups.

Charity is a multifaceted human activity, a social, psychological, and economic phenomenon that has a long history. Among the main directions of social assistance in Kyivan Rus' IX st. a particularly significant place belonged to princely charity. Based on this, the charity of that period can be formulated as follows: “blind distribution of alms”. Help was given to anyone who asked or somehow resembled a beggar. Investigation of the way of life of beggars not only did not take place, but was also prohibited by the decrees of the priests. Centuries-old traditions of charity in Russia contributed to the creation of a strong state social security system.

Key words: charity, mercy, Christianity, community, social security, princes, government, phenomenon, Kiev state, Rus.

Вступ. Історія української благодійності – складова й невід'ємна частина національного минулого. Як суспільний феномен вона є однією з найдавніших традицій, що йдуть з глибини віків. Як зазначає дослідниця Л. Лаврененко, «...в історії цивілізації ця діяльність у різних формах прояву була присутня

завжди, без неї неможливо уявити людського буття» [7, с. 249]. Історія людства багата на приклади благодійництва, їх можна знайти в історії будь-якої країни. В історії України благодійництво і меценатство відіграло велику роль у розвитку науки, освіти, культури, у підтримці соціально незахищених верств

населення та окремих знедолених людей. Літописні джерела згадують князів Київської Русі, які за свій кошт будували храми і відкривали при них школи. Їхню справу продовжили наступники – гетьмани та козацька старшина, а потому промислові магнати та фінансисти. Наприклад, українська вчена Людмила Димитрова відзначає: «Кожне покоління вирішує проблеми допомоги бідним, хворим, садиноким. З одного боку, завжди існували певні державні програми, видавалися укази і створювалася законодавча база вирішення соціальних проблем на державному рівні. З іншого боку, завжди існувала і, напевно, існуватиме індивідуальна, міжособистісна, приватна і, як правило, конкретно-адресна допомога, яка надається «людиною людині», «з рук у руки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання становлення та розвитку благодійництва досліджували такі науковці, як філософ М. Бердяєв, історики Д. Багалій, Ю. Годунський, М. Грушевський, С. Гогель, В. Ключевський, М. Карамзін, М. Костомаров, історик культури Й. Хейзінги, соціолог М. Вебер, та інші дослідники.

Мета та завдання статті – проаналізувати основні історичні аспекти розвитку благодійної діяльності в період Київської Русі, її особливості в контексті сьогодення; дослідити вплив благодійності на розвиток соціальної допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливої актуальності у зв'язку з цим набувають об'єктивні і всеосяжні наукові знання найбільш значимих і одночасно украй складних періодів в історії країни. До таких періодів належить історія князівської добродійності в Київській Русі. Вивчення історичних основ становлення благодійності на сучасному етапі відіграє важливу роль, тому що сьогодні відбувається відродження не тільки державної благодійності, а й приватних організацій, а також благодійної діяльності окремих юридичних осіб. Усе це допомагає надати більш ефективну допомогу нужденним. Початок благодійності в Київській Русі пов'язують з 911 роком, коли був підписаний договір князя Олега з греками, котрий складався з взаємообов'язків про викуп росіян та греків, де б вони не були, та відправлення їх на Батьківщину. По суті цей договір вістував у собі частини соціальної роботи та був першим свідоцтвом турботи держави про громадян. Розвиток феодалних відносин, інтереси єдності країни вимагали реформування уявлень стародавньої Київської держави, прийняття спільної релігії. У 988 році християнство визнається офіційною релігією під час правління Володимира Великого (980–1015 рр.). Прагнучи відновити загублений моральний, релігійний зв'язок минулих, теперішніх та майбутніх поколінь, ми повинні глибинно вивчити найдавніші види благодійності на Русі. Однак, повертаючись до еволюції благодійництва, варто зазначити, що останнє своєму остаточному формуванню та розквіту все-таки має завдячувати християнству. Адже саме друга заповідь Ісуса Христа – «Любов до ближнього» – сформувала платформу для розвитку благочинності як суспільно важливого явища. З при-

йняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійність князів, яка вже мала релігійний характер. Багатовікові традиції добродійності на Русі, соціальної допомоги і підтримки тих, що мають потребу, сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення. Енциклопедичний словник XIX ст. визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...» [4, с. 55].

Благодійність – це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію. Первинна форма благодійності як милостині жебракові, трапляється вже у самі віддалені часи і згодом зводиться в релігійний обов'язок. У повсякденному житті під благодійністю ми розуміємо прояв уваги до людей, які не здатні забезпечити себе необхідним для існування, надання допомоги для організації своєї життєдіяльності, матеріальну та духовну підтримку. Треба відзначити, що головною рисою благодійності є вільний вибір форми, часу та місця, а також змісту допомоги.

Милосердя – основа релігійної моралі і служить обґрунтуванням різних видів благодійності [1, с. 43].

Християнізація слов'янського світу справила вирішальний вплив на всі сфери суспільства, на суспільні відносини, і це, своєю чергою, позначилось на формах допомоги та підтримки людини. З цього часу починає формуватися християнська концепція допомоги, в основі якої є філософія любові до ближнього. «Полюби ближнього твого, як самого себе» – ця формула стає моральним імперативом, що визначає сутність вчинку індивіда. З іншого боку, вона виражає сутність єднання суб'єктів, стаючи тим самим показником незалежності до певної спільності. Дослідники одностайні: благодійність – не тільки допоміжний засіб благоустрою суспільства, але й умова особистого морального здоров'я. Милостиня потрібна більш «ніщелюбцу», ніж самому жебракові. «Жебрак багатим харчується, а багатий жебрака молитвою рятується», – така аксіома побутувала на Русі багато століть поспіль. Для благодійника жебрак був духовним благодійником, кращим богомольцем. Відмінна риса благодійності тієї епохи – «сліпа» роздача милостині. Соціальна допомога того часу стає необхідною умовою особистого морального здоров'я осіб, які її здійснювали. Йшлося про те, щоб піднести рівень власної духовності, а не суспільного добробуту. Слідуючи з цього, допомога нужденним була справою кожного, а не держави. Милостиве ставлення до старців було одним з головних засобів морального виховання на Русі. Основними об'єктами допомоги стають хворі, жебраки, вдови, сироти. З'являються законодавчі акти, що регулювали відносини щодо підтримки та допомоги різних категорій населення [2, с. 63].

З прийняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійність руських князів, яка вже мала релігійний характер. Київський князь Володимир I (Великий) (980–1015 рр.) стату-

том 966 р. офіційно зобов'язав духівництво займатися суспільним благодійництвом, визначивши десятину (1/10) від княжих доходів на утримання монастирів, лікарень, церков і богоділень. Майже відразу після хрещення князь зайнявся богоугодними справами: будував церкви, які стали не лише фундаментом віри, а й основою наукового знання, книжкової справи. Також заснував школи та училища, що були першим кроком у народній освіті Русі.

За свою благодійність Володимир заслужив велику любов свого народу. Після свого врятування у битві з печенігами його щедрість була особливо велика. Так, у 995 р. військо Володимира Святославича було розбите печенігами у міста Василева. Князь ледве врятувався, сховавшись «під мостом», і дав обітницю поставити на цьому місці церкву в ім'я Преображення Господнього. Бідні отримали від князя велику на той час суму грошей – 300 гривень. Повернувшись до Києва, він влаштував банкет для бояр та простого люду. З того часу кожен бідняк міг вгамувати свій голод на княжому дворі і кожен з жебраків міг отримати від князя трохи грошей. Його благодійність поширювалася навіть на тих, хто не був спроможний прийти за допомогою сам. Князь наказав своїм людям розвозити по вулицях хліб, м'ясо, рибу, овочі і роздавати на подвір'ях жебракам та убогим. Така благодійність набувала інколи навіть загрозливого для держави характеру: князь став поширювати свою добротність на злодіїв та вбивць, змінюючи їм страту на штраф. В особі Володимира поєднувалися благодійність особиста та державна, бо він був першою особою та главою держави, та й гроші на це витрачав ті, що поступали до скарбниці з податків від населення. Зберігаючи племінну слов'янську веселість, Володимир примиряв її з вимогами християнського благочестя. Він любив бенкети і святкування, але бенкетував не з одними своїми боярами, а хотів ділитися своїми утіхами з усім народом – і зі старими, і з малими; він відправляв бенкету переважно у великі церковні свята або з нагоди освячення церков (що в той час було пам'ятною подією) [5, с. 214].

Гідним продовжувачем усіх справ свого батька Володимира був великий князь київський Ярослав (1019–1054 рр.), прозваний Мудрим. Він заснував сирітське училище, де навчалось близько 300 юнаків. Це був перший справжній навчальний заклад на Русі. Але найбільшої слави Ярослав отримав своїм складанням першого письмового руського зводу законів – «Руської Правди», що включав у себе подобу соціальної програми. Наступні зведення законів значною мірою будувалися за зразком «Руської Правди», міцно стверджуючи основи соціальної політики.

Одним з найбільш відомих «ніщелюбців» був великий князь Володимир Мономах (1053–1125). Онук Ярослава Мудрого Володимир II Мономах, великий князь київський з 1113 по 1125 роки, дослухався до скарг нижчих верств. За свідченнями сучасників, він розда-

вав предмети першої необхідності, їжу і гроші обома руками. У «Повчанні» дітям він каже: «Всього ж паче убогих не забувайте». За час правління князя Володимира Мономаха сфера благодійності ще більше розширилася. Прочитуємо рядки з «Духовної» заповіді своїм дітям: «Коли поїдете по землях своїм, не давайте ображати ні в селі, ні в полі, щоб не проклинали вас потім. Куди поїдете, там станьте, напоїть, нагодуйте бідних...» Саме виховане в поколіннях прагнення робити добро, прагнення до взаємовиручки, благодійності і врятувало народ у період розгрому Київської Русі і наступного за ним ярма [5, с. 195].

У часи правління Володимира Мономаха та до середини XVI ст. будь-яких законів, котрі торкались би організації благодійної діяльності, не приймалося. Це пояснюється двома основними причинами: по-перше, із середини XII ст. Русь перестала представлятися як єдина ціла держава, вступивши в період феодалної роздрібненості. Відбулося падіння Києва як руського центра, великокняжий престол було перенесено у Володимир. Русь стала поступово переходити під владу Візантії та Грецької християнської культури; по-друге, встановлення золотоординського іґа реформувало державне правління. Син Мономаха Ростислав роздав бідним усе майно, успадковане від дядька В'ячеслава.

Висновки і пропозиції. Княжа благодійність у Київській Русі мала такі важливі риси: вона базувалася на особистій участі та бажанні благодійника, а державної системи благодійності не існувало. Благодійність – не обов'язок, а право князя. Така риса «любові до ближнього» достойна наслідування, але не є обов'язком для виконання [6, с. 126].

Таким чином, у Київській Русі зародження благодійності стало першим кроком до виникнення соціальної роботи. За довгий період нашої історії відбувалися значні зміни форм соціальної підтримки населення, але основи, які були закладені ще у стародавні часи, реалізуються і сьогодні. Благодійність у Київській Русі – засади соціальної роботи сьогоденного українського суспільства. В період незалежної України соціальна робота активно розвивається в нашому суспільстві. Як визначає С. Шадлоу: «Соціальна робота цілком зайнята соціальним добробутом індивідів, соціально та економічно неблагополучних груп. Вона репрезентує такі інтереси людей, які не відповідають звичним соціальним очікуванням або не виправдовують їх, виступають від їхньої особи і забезпечують адекватне до них ставлення з боку системи і соціальних інституцій, що торкаються їх» [3, с. 6]. Визначальна риса соціальної роботи знайшла чітке вираження у Київській Русі, що полягала у захисті інтересів людей, які не мали рівних потенційних можливостей порівняно з іншими через хвороби, бідність та кризові ситуації, в яких вони опинились [1, с. 13]. Досвід соціальної допомоги для України почав складатися ще в період язичництва та Київської Русі, а потім стає засадою розвитку соціальної роботи в нашому суспільстві.

Список літератури:

1. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : Видавництво Астон, 2004. 174 с.
2. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159–177.
3. Ілларіон Київський. Слово про Закон і Благодать Давня українська література. Хрестоматія. Київ, 1992. С. 195–214; 626–628.
4. Колосова Н.А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 17.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2016. 528 с.
5. Полтавець В.І. Основи соціальної роботи. Національний ун-т «Києво-Могилянська академія», Школа соціальної роботи ім. В.І. Полтавця. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. Ч. 1. Основи соціальної роботи / ред. Т.В. Семигіна. 2014. 178 с.
6. Serbin R.A. Contents features and forms of interaction public administration and philanthropist. *Visegrad journal on human rights* (Республіка Словаччина). 2015. № 5. P. 70–79.
7. Лаврененко Л. Генеза благодійності в Україні (XVII – початок XX ст.). *Український журнал*. 2013. № 2. С. 249 – 254.

References:

1. Horilyi A.H. (2004). *Istoriia sotsialnoi roboty: navchalnyi posibnyk* [History of social work: a study guide]. Ternopil: Vydavnytstvo Aston. 174 s. [in Ukrainian]
2. Donik O.M. (2005). *Blahodiinist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.)* [Charity in Ukraine (XIX – beginning of XX centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 159–177 [in Ukrainian]
3. Illarion Kyivskyi (1992). *Slovo pro Zakon i Blahodat* [A word about Law and Grace]. *Davnia ukrainska literatura. Khrestomatiiia*. Kyiv. S. 195–214; 626–628 [in Ukrainian]
4. Kolosova N.A. (2016). *Blahodiina diialnist v kulturi Ukrainy v konteksti vitchyznianykh i yevropeiskykh tradytsii (kinets XX – pochatok XXI st.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk: spetsialnist 17.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury»* [Charitable activity in the culture of Ukraine in the context of national and European traditions (late 20th – early 21st centuries): dissertation author’s abstract for obtaining the scientific degree of candidate of historical sciences: specialty 17.00.01 “Theory and history of culture”]. Kyiv. 528 s. [in Ukrainian]
5. Poltavets V.I. (2014) *Osnovy sotsialnoi roboty* [Basics of social work]. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. 178 s. [in Ukrainian]
6. Serbin R.A. (2015). Contents features and forms of interaction public administration and philanthropist. *Visegrad journal on human rights*. № 5. P. 70–79 [in English]
7. Lavrenenko L. (2013). *Geneza blahodiinosti v Ukraini (XVII – pochatok XX st.)* [Genesis of charity in Ukraine (XVII - beginning of XX century)]. *Ukrainskyi zhurnal*. № 2. S. 249-254. [in Ukrainian]